

Položaj žena u djelima hrvatskog realizma

Reljac, Lana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:732921>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Lana Reljac

Položaj žena u djelima hrvatskog realizma

Na primjerima djela:

August Šenoa: *Branka*

Ante Kovačić: *U registraturi*

Eugen Kumičić: *Gospođa Sabina*

Vjenceslav Novak: *Posljednji Stipančići*

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Lana Reljac
Matični broj: 0009080281

Položaj žena u djelima hrvatskog realizma

Na primjerima djela:

August Šenoa: *Branka*

Ante Kovačić: *U registraturi*

Eugen Kumičić: *Gospođa Sabina*

Vjenceslav Novak: *Posljednji Stipančići*

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Filozofija

Mentor: doc. dr. sc. Sanja – Tadić Šokac

Rijeka, 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Položaj žena u djelima hrvatskog realizma* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Sanje Tadić – Šokac.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica:

Lana Reljac

Potpis:

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Protorealizam i realizam u hrvatskoj književnosti.....	6
3. Položaj žena u Hrvatskoj.....	9
3.1. Srednji vijek	9
3.2. 19. stoljeće.....	12
4. Lik žene tijekom povijesti hrvatske književnosti.....	15
4.1. <i>Femme fatale</i> u hrvatskom romanu 19. stoljeća	16
5. Ženski likovi u razdoblju hrvatskog realizma	20
5.1. <i>Branka</i>	20
5.2. <i>U registraturi</i>	24
5.3. <i>Gospođa Sabina</i>	29
5.4. <i>Posljednji Stipančići</i>	33
5.4.1. Patrijarhalno uređenje	34
5.4.2. Odnosi unutar obitelji Stipančić.....	35
6. Zaključak	40
7. Sažetak.....	42
8. Popis izvora i literature.....	43

1. Uvod

Realizam u hrvatskoj književnosti razdoblje je koje je trajalo relativno kratko, no u njemu su nastala vrhunska književna djela koja se s velikim interesom čitaju još i danas. Na samom početku rada iznesen je kratak osvrt na razdoblje hrvatskog protorealizma i realizma te na stvarni položaj žena u Hrvatskoj u srednjem vijeku te u devetnaestom stoljeću. Nakon toga slijedi kratak pregled ženskih likova koji se pojavljuju u povijesti hrvatske književnosti, a naglasak je stavljen na lik fatalne žene koja je karakteristična za književnost devetnaestog stoljeća.

Okosnica ovog rada bit će analiza ženskih likova koji se pojavljuju u Šenoinoj *Branki*, Kovačićevom djelu *U registraturi*, Kumičićevoj *Gospođi Sabini* te u Novakovim *Posljednjim Stipančićima*. Svaki od ženskih likova koji se pojavljuju u navedenim djelima ima drugačije karakteristike, osobine, ciljeve i životne uvjete. Laura i Sabina oblikovane su kao negativni likovi; Laura je prikazana kao fatalna zavodnica koja ne bira sredstva kako bi ostvarila svoj cilj, a Sabina je predstavnicica licemjerne buržoazije koja se brine samo za vlastiti ugled i kapital. S druge strane, Valpurga i Lucija smještene su u patrijarhalnu obitelj u kojoj nemaju pravo slobodnog izbora, podređene su svom mužu i ocu kao neupitnom autoritetu, a Branka je hrabra, uporna, odlučna i požrtvovna mlada učiteljica koja teži ostvarenju svojih ideala. U radu su prikazane osobine navedenih likova, njihove težnje i životni uvjeti.

2. Protorealizam i realizam u hrvatskoj književnosti

Sredinom devetnaestog stoljeća javlja se struja koja je zahvatila većinu zapadnoeuropskih književnosti, pa tako i književnost Hrvatske. Riječ je o pojavi realističke struje koja se javlja kao opozicija romantičarskim težnjama. Dok je u tada vladajućem romantizmu usredotočenost bila na mašti, misticizmu, emocijama te na umjetničkom geniju i njegovoj inspiraciji, u djelima realizma autori se oslanjaju na društveno-analitičku funkciju te na samog pojedinca koji se nalazi u realnom svijetu. Pritom se prikazuje suvremeni život sa svim njegovim mračnim stranama, odnosno slika života protkana svakodnevnim problemima te se stvara nova, „književna“ zbilja. Iako je realistički postupak poznat kroz cijelu povijest književnosti, tridesetih godina devetnaestog stoljeća on postaje dominantan, što polako dovodi do stvaranja književnog pravca realizma s romanom kao glavnom književnom vrstom.

Razdoblje hrvatske književnosti koje je trajalo od 1860. do 1881. naziva se predrealizam ili protorealizam. Najvažniji autor kojeg vežemo uz ovo doba jest August Šenoa. On je dao zasade hrvatskom realizmu, a njegov utjecaj bio je toliko velik da se ovo razdoblje naziva i Šenoinim dobom. Tada se počinje napuštati romantičarska sentimentalnost te se pokušavaju prikazati stvarni društveni odnosi. Šenoa je u hrvatsku književnost unio realističke elemente, htio ju je približiti običnom puku te je stvorio čitalačku publiku. Proučavao je povijesne spise po kojima je stvarao svoja djela, a pisao je poeziju, feljtone, pripovijetke, kritike, drame i romane. Najčešće teme koje se javljaju kod Šenoa, a koje su kasnije razrađene u realizmu, jesu odnos sela i grada, propadanje plemstva, školovanje siromašne seoske djece te jačanje građanske klase. Njegova djela pokrenuta su snažnim interesom za stvarnost i njezine različite

vidove, a u svojim je djelima stvorio široku fresku društva te veliki broj različitih protagonista.¹ Autor je i prvog hrvatskog romana *Zlatarovo zlato* u kojemu se isprepliću povijesna i ljubavna tema iz njegove vlastite sredine. On je, prema Frangešu, bio glavni učitelj hrvatskim realistima², a osim njega, u ovom razdoblju djelovali su i Mirko Bogović, Luka Botić, Franjo Ciraki te Josip Eugen Tomić.

U hrvatskoj književnosti razdoblje realizma traje relativno kratko. Javlja se osamdesetih godina devetnaestog stoljeća, a traje do sredine devedesetih godina devetnaestog stoljeća. Hrvatski se realizam pritom razlikuje od razvijenog europskog realizma. Jedan od glavnih razloga tomu je što je služba hrvatske književnosti i dalje buđenje nacionalne svijesti pa je ona uvelike didaktična. Karakteristika je realizma da bude kritičan, da sudi i analizira te bi, naspram idealu, trebao težiti istini. Pri tome hrvatski realizam, koji je vezan uz nacionalnu politiku, kao svoj cilj ipak zadržava ideal.³

Unatoč kratkom trajanju u ovom su se razdoblju istaknuli jedni od najznačajnijih pisaca cijele hrvatske književnosti. Ante Kovačić, Silvije Strahimir Kranjčević, Ksaver Šandor Gjalski, Josip Kozarac, Vjenceslav Novak i Eugen Kumičić autori su koji su svojim djelovanjem u razdoblju hrvatskog realizma ostavili veliki trag i proizveli vrhunska djela. Autore vežemo za pojam regionalizma iz razloga što se svaki od njih usredotočio na probleme vezane za određenu regiju. Tako Ante Kovačić, kojeg vežemo za Hrvatsko Zagorje, u romanu *U registraturi* piše o problemima odnosa

¹ Prosperov Novak, S. *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing, 2003, str. 227

² Frangeš, I. *Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu*. Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnosti i kulturu, 1975, str. 170 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/211712>)

³ Frangeš, I. *Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu*. Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnosti i kulturu, 1975, str. 164 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/211712>)

sela i grada te o propadanju hrvatskog intelektualca, a Ksaver Šandor Gjalski u svome djelu *Pod starim krovovima* piše o propadanju plemstva. U Slavoniji djeluje Josip Kozarac koji se usmjerio na propadanje zadruga, te analitički promišljao nemoral i iskorištavanje hrvatskih dobara. U dalmatinskoj regiji poznat je Vjenceslav Novak koji je svojim romanom *Posljednji Stipančići* promišljao odnose unutar patrijarhalne obitelji s naglaskom na neravnopravnost položaja muškarca i žene. Sve su to problemi koji su zaista bili prisutni u tadašnjoj Hrvatskoj. Na samom početku osamdesetih godina u Hrvatskoj je došlo do velikih društvenih promjena. Agrarna kriza uzrokovala je raspad seljačkih zadruga koje su se potom pretvorile u individualne posjede. Domaći kapital počeo je stagnirati, a plemstvo propadati, čime je Hrvatska počela gubiti financijsku i ekonomsku samostalnost.⁴

⁴ Nemeč, K. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. Stoljeća*. Zagreb: Znanje, 1994, str. 133.

3. Položaj žena u Hrvatskoj

3.1. Srednji vijek

Razdoblje ranog srednjeg vijeka, koje se proteže od sedmog do dvanaestog stoljeća u Hrvatskoj ne obiluje izvorima, pa se o položaju žena toga doba zna vrlo malo. Jedini izvori koji mogu posvjedočiti o tom dobu većinom su zapisi i isprave koje se odnose na donacije institucijama Crkve, posebice benediktinskim samostanima u dalmatinskim gradovima te epitafi, kameni natpisi i natpisi donatora. U ranom srednjem vijeku, prema navedenim izvorima, žene imaju povlašten položaj u odnosu na kasnija razdoblja. Da se to razdoblje razlikuje od nadolazećih, govori nam činjenica da su se osobe mogle identificirati i po ženskoj, odnosno majčinoj liniji srodstva. Od jedanaestog stoljeća pa sve do danas to su rijetki slučajevi jer od tada supruge i djeca većinom uzimaju suprugovo odnosno očevo prezime.⁵ Da su žene tada zaista bile u povoljnijem položaju, govori nam i ekonomski položaj žene u tadašnjoj obitelji. Zanimljivo je da neki poznati dokumenti svjedoče o tome kako su kćeri imale jednako pravo na nasljedstvo kao i sinovi. To je vidljivo u jednoj oporuci prorora Andrije koja se spominje u djelu Andree Feldman:

„On dijeli svoju imovinu koja se sastojala od kuća, zemljišta, stoke i drugih pokretnina uključujući i neslobodne pastire, jednako među svoje šestero djece, tri sina i tri kćeri, ne čineći među njima ikakve razlike s obzirom na spol.“⁶

Iz izvora se može iščitati kako su žene imale nasljedna prava i nad crkvama te se može zaključiti da su žene posjedovale dobar dio nasljedstva

⁵ Nikolić, Z. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 33-35

⁶ Nikolić, Z. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 39

koje su potom prenosile na svoje potomke, a kćeri i sinovi imali su jednaka prava na pokretnu i nepokretnu imovinu. Tadašnji rimsko-bizantski zakon nije poznavao nikakve razlike između muških i ženskih nasljednika. Ono što je već tada bilo poznato u Dalmaciji bio je miraz. Da bi posjedi ostali u obitelji, kćeri su se isplaćivale mirazom, a to je rezultiralo njihovim odricanjem nasljedstva s očeve strane. Žene, odnosno kćeri, u to su se doba postupno počele isključivati iz podjednakog nasljeđivanja, pri čemu su u povlaštenom položaju bili sinovi. Takav proces bio je karakterističan na području cijelog europskog Mediterana. Imovina žene i muža nakon udaje ostala je odvojena, a ukoliko su udovice onovremeno htjele zadržati imovinu pokojnog muža koja im je po zakonu pripadala, nisu se smjele ponovo udavati.⁷ Žene su onodobno mogle sudjelovati i u poslovnom životu što je vidljivo iz crkvenih dokumenata:

„Žene se u tim dokumentima često pojavljuju kao djelatni sudionici nekog posla, bilo same bilo kao ravnopravni partneri sa svojim muževima“⁸

Naspram kasnijih razdoblja žene su u jedanaestom stoljeću bile u povoljnom položaju. One su tada nasljeđivale imovinu, posjedovale zemljišta ili kuće, sudjelovale u poslovima, javljale se kao donatorice i prodavačice posjeda, a imale su i pravo glasa s obzirom na činjenicu da su na sudu mogle braniti sebe i svoje interese. One su mogle raspolagati svojom imovinom koja je nakon udaje ostala odvojena od suprugove. Taj se položaj žena i njihov status s vremenom počeo mijenjati. One su počele biti isključivane iz procesa nasljeđivanja, a u poslu su sudjelovale samo ako su to odlučili i dopustili njihovi muževi.

⁷ Nikolić, Z. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 41-46

⁸ Nikolić, Z. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 49

Sljedeće na što ću se osvrnuti bit će položaj žena u gradskim naseljima na području međurječja Save i Drave u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Glavni posao supruga tadašnjih obrtnika i trgovaca bio je održavanje kućanstva, ali i razumijevanje posla svojih muževa. One su morale zamijeniti svoje muževe u poslu ako su oni bili odsutni, a ako bi muž preminuo, žena je morala uz pomoć ceha nastaviti njegov posao. U gradskim naseljima međurječja djelovale su mnoge poslovne žene koje su se bavile trgovinom, obrtima, radile su kao kruharice, mesarice, ugostiteljice, mlinarice, ribarice, tkalje, a najčešće kao služavke i kuharice. Osim toga, postojali su i tipično ženski poslovi poput primalja ili dojilja. U gospodarske aktivnosti bile su uključene udovice i neudane žene, ali i žene u braku. Što se tiče nasljedstva i imovine, na području međurječja svi su članovi obitelji, muški i ženski, mogli slobodno raspolagati svojom naslijeđenom ili stečenom imovinom. Postoje zapisi o zajedničkoj imovini dvoje supružnika, kao i osobnog vlasništva muža ili žene, a bilo je slučajeva i međusobnog poslovanja između supružnika. Žena se kao gospodarski neovisna mogla javiti i kao jamac svome suprugu. Žene su, osim toga, imale jednako nasljedno pravo u obitelji kao i muškarci. Osim imovinskih prava, žene su u srednjovjekovnoj Slavoniji bile ravnopravne s muškarcima i u sudskim procesima. Iz sudskih je zapisa poznato da su one u procesima sudjelovale kao tužiteljice, optuženice ili svjedokinje, a mogle su svjedočiti i u slučaju težeg zločina poput preljuba ili ubojstva. Kazna je za oba spola bila jednaka.⁹ Iako su žene bile ravnopravne s muškarcima u pitanju nasljeđivanja, imovine i sudskih procesa, to nije bio u potpunosti slučaj s političkim pravima:

⁹ Karbić M. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 59-69

„Žene nisu uživale politička prava tj. nisu mogle birati gradski magistrat, ali su mogle biti nositelji civiteta.“¹⁰

Žene su sudjelovale u gradskom društvenom životu te su bile sudionicama raznih događaja vezanih za ceh, a sudjelovale su i u religioznim organizacijama. Da je uloga žena bila uistinu važna na tom području, govori nam i primjer da je pojedinac bio pobliže označen majčinim imenom, a ne očevim imenom kao što je to inače bivalo. Činjenice koje sam iznijela upućuju na to da je u gradskim naseljima međurječja položaj žena bio povoljan. One su mogle sudjelovati u gospodarskom životu, a bitnu ulogu imale su i u braku, imovinskim odnosima te u sudskim procesima. Ono iz čega su bile isključivane bila je gradska uprava i sve vezano uz nju.

3.2. 19. stoljeće

U devetnaestome stoljeću položaj žena bio je uvjetovan općeprihvaćenim rodnim odnosima prema kojima je žena bila podčinjena muškarcu. Njena glavna zadaća je bila da bude dobra majka i supruga. U Banskoj se Hrvatskoj po uzoru na europske zemlje počelo povlačiti pitanje koje se ticalo ženske emancipacije. Žene su u ono doba smatrane fizički i mentalno slabijim spolom, pa se emancipacijom prvenstveno nastojalo izjednačiti prava u sferi javnog djelovanja. Osim toga, htjelo se postići da žene imaju jednako pravo na obrazovanje te jednake mogućnosti zaposlenja i primitka plaće. Na ovom području žene su postale aktivne sudionice javnih događanja tek u preporodno doba. Šezdesetih i sedamdesetih godina žene su se aktivnije počele boriti za samostalnost i veća prava, a najodlučnije u tom procesu bile su učiteljice koje su ih predvodile. Do kraja devetnaestog stoljeća žene su se u Banskoj Hrvatskoj ostvarile kao

¹⁰ Karbić M. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str 74.

pedagoginje, profesorice, učiteljice, liječnice, znanstvenice, publicistkinje, umjetnice i književnice. U drugoj polovici devetnaestog stoljeća žene su se sve više počele zapošljivati. One koje su spadale u niže društvene slojeve značajnije su utjecale na razvoj vlastite samostalnosti zbog egzistencijalnih razloga. Zapošljivale su se kao pomoćne radnice, posao su tražile u tekstilnoj i kemijskoj industriji, a radile su i kao krčmarice, krojačice i sluškinje.¹¹

U devetnaestom stoljeću sve je više rasla važnost obrazovanja koje je postalo preduvjetom za napredovanje i stjecanje određenog statusa u društvu. Paralelno s time javlja se i pitanje ženskog obrazovanja te potreba za njegovom reformom. Ovdje se javljao problem jer se prema javnom mnijenju žena još uvijek smještala u obitelj. Njezina je glavna uloga bila briga za kućanstvo te je ona prvenstveno bila supruga i majka, dok je javnost i javna sfera bila rezervirana samo za muškarce. Prema tadašnjim zakonima koji su vrijedili tijekom devetnaestog stoljeća u mnogim zemljama prema ženama se ponašalo kao da su djeca. Ženom i njenom imovinom vladao je njezin suprug te je od njega morala dobiti dopuštenje za skoro svaku svoju radnju. U devetnaestostoljetnoj Hrvatskoj žena je također vezana uz kućanstvo, obitelj i odgoj djece. Određeni krugovi, prvenstveno oni konzervativni, nisu htjeli prihvatiti mogućnost ženskog obrazovanja jer bi to poremetilo tradicionalnu podjelu uloga muškaraca i žena. Ipak, dio javnosti dao je podršku ženskom pokretu iz razloga što su se ženska djeca višeg staleža školovala u njemačkim i mađarskim školama, što je štetilo širenju hrvatske narodne kulture. Sedamdesetih godina devetnaestog stoljeća počele su se otvarati više pučke škole za djevojke u kojima je temelj opet bila priprema za ulogu domaćice i majke, a krajem

¹¹ Erceg, S. i Tataj, D. *Položaj žena u Bansknoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća*. *Essehist*: časopis studenata povijesti i drugih društveno humanističkih znanosti, 2019, str. 81-86 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/235677>)

stoljeća izborile su pravo upisa na sveučilište u Zagrebu.¹² U drugoj polovici devetnaestog stoljeća samo su djevojke iz srednje i visoke građanske klase koje su bile upisane u više djevojačke škole imale mogućnost pohađanja cjelovitog sustava obrazovanja, dok većina seoske ženske djece nije imala niti osnovnoškolsko obrazovanje.¹³ August Šenoa, Ivan Perkovac i Ivan Filipović posebno su se istaknuli zalažući se za promjene u ženskom obrazovanju. August Šenoa kritizirao je negativne učinke i nedostatak stranog odgoja djevojaka te se zauzimao za ideju da se pokrenu više škole za djevojke u kojima bi predavali školovani profesori. On je u svojim djelima kritizirano stavove cjelokupnog društva koji su se odnosili na obrazovanje žena.¹⁴ Jedno od najpoznatijih djela u kojem se osvrnuo na pitanje obrazovanje žena jest kraći roman *Branka* o kojem će više riječi biti u nastavku. Obrazovanje žena je, dakle, bilo usmjereno prema tome da one postanu dobre domaćice i kućanice, pa je zbog toga jednom prilikom uveden i predmet *kućanstvo*, zbog čega su se smanjili sati geografije, jezika, povijesti i slično. Time se može zaključiti da je obrazovanje djevojaka i žena u devetnaestom stoljeću bilo ograničavano.

¹² Ograjšek Gorenjak, I. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 158-157

¹³ Župan D. „Uzor djevojke“: obrazovanje žena u Bansknoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. st. Časopis za suvremenu povijest, 2001, str. 6 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/208501>)

¹⁴ Ograjšek Gorenjak, I. u Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*. Zagreb: Ženska infoteka, 2004, str. 162-163.

4. Lik žene tijekom povijesti hrvatske književnosti

Iako su ženski likovi u hrvatskim književnim djelima stari kao i cijela hrvatska književnost, ne postoji sažet uvid u raznovrstan repertoar ženskih tipova i likova. Ono na što se većina istraživača usmjerila bio je određeni tip ženskog lika ili ženski likovi u određenom književnom djelu i epohi. Do sredine devetnaestog stoljeća muškarci su u hrvatskoj književnosti bili prikazani u duhu ratnika, dok su žene bile prikazane kao vjerne supruge i majke. U prethodnom poglavlju iznijela sam neke osnovne činjenice o položaju žena kroz prošlost te se upravo ideja o ženi kao vjernoj supruzi i majci podudara sa stanjem u tadašnjoj književnosti. S druge strane, vladala je i ideja o ženi kao nevjernoj i prevrtljivoj ljubavnici. Dakle, u književnosti tog razdoblja žena je bila prikazana ili kao idealna majka i supruga ili kao grješna ljubavnica. Taj će se vid s vremenom mijenjati te će se žena početi prikazivati kao razvijena individualna jedinka koja će težiti slobodi i vlastitom razvoju.¹⁵

Kao što sam već spomenula, u povijesti hrvatske književnosti vladala je tema majčinstva te je žena prikazivana prvenstveno kao majka, a uz to treba spomenuti i marijansku poeziju za koju vežemo veliku temu Majke Božje, Isusove majke. U marijanskoj poeziji Marija je prikazana samo u svijetlom duhu, kao bezgrješna neprijateljica svih zala koja je spremna žrtvovati sve što ima, pa čak i svoj život. Ta je poezija s marijanskom tematikom i Marijinim likom poznata kroz cijelu povijest književnosti, sve do naših dana.

Krajem petnaestog i početkom šesnaestog stoljeća u Hrvatskoj su književnosti bila zastupljena dva tipa ženskog lika. Prvi tip žene vežemo za

¹⁵ Petrač, B. *Lik žene u hrvatskoj književnosti*. Bogoslovska smotra, 1990, str. 348-349 (dostupno na <https://hrcak.srce.hr/37292>)

Držića, Lucića i Menčetića, hrvatske petrarkiste. Oni su u svojoj poeziji veličali prvi pogled na svoju *gospoju* i dan kada su je ugledali, opisivali su svoje ljubavne muke i njezinu neizmjernu ljepotu. Ovdje se govori o tipu idealne žene, koju se naziva gospojom ili donnom. Drugi tip koji se proteže kroz cijelu stariju književnost jest tip junačke žene. Ta je žena prikazana kao junakinja koja se žrtvuje za neko nacionalno i opće dobro, a najpoznatiji takav lik u hrvatskoj književnosti je Marulićeva *Judita*.

U razdoblju hrvatskog baroka zastupljena su tri tipa žene: gospoje, grešne žene i pokajnice. Tip gospoje, koji je već spomenut, naslijeđen je od petrarkista. Tip grešnice predstavljao je ženu koja je za pjesnika predstavljala opasnost, ona je pjesnika stavljala na kušnju koja ga je mogla potaknuti na grijeh. Tip pokajnice najčešće se pojavljuje u plačevima, tipično baroknim žanrovima. Ona se kaje i žali zbog svojih grijeha kako bi ponovo zadobila Božju milost.¹⁶

U devetnaestom i dvadesetom stoljeću u hrvatskoj se književnosti mogu zamijetiti nove tendencije pri prikazu ženskog lika. Žene se postupno prikazuju kao individualne i samosvojne jedinice. Dok se kod jednog dijela pisaca lik žene još uvijek javljao kao lik majke koji promiče čistoću i nevinost, ovo je razdoblje iznjedrilo i novi tip ženskog lika – tip fatalne žene.

4.1. *Femme fatale* u hrvatskom romanu 19. stoljeća

Za romane devetnaestog stoljeća karakterističan je jedan poseban tip ženskog lika koji koriste mnogi pisci, a to je lik fatalne žene. Fatalna žena prisutna je u hrvatskoj književnosti od prvih romana novije književnosti pa sve do suvremenih djela te se može reći da je ona neizostavan dio

¹⁶ Petrač, B. *Lik žene u hrvatskoj književnosti*. Bogoslovska smotra, 1990, str. 351-352 (dostupno na <https://hrcak.srce.hr/37292>)

stvaralaštva naših pisaca. Fatalna žena zrači nečim zastrašujućim i prijetecim, ona je agresivna, zamamna i koketna, jednom riječju dijabolična. Fatalne zavodnice mogu se okarakterizirati kao destruktivna bića koja se prvenstveno vežu za zlo. Nemeč u svome djelu iznosi karakteristike prema kojima je koncipiran lik fatalne žene. Svi takvi ženski likovi neopisivo su lijepi te zrače tajanstvenošću i privlačnošću koja veže opasnost i prijetnju:

„Zanimljivost lika leži upravo u toj ambivalenciji, u antitetičkoj napetosti na liniji lijepo-opasno, zavodljivo-prijetee. Fatalne su žene spoj fascinacije i želje za uništenjem.“¹⁷

Fatalne žene okarakterizirane su kao inteligentne, proračunate, dominantne, samosvjesne i sposobne ovladati svakom situacijom. Obično djeluju u visokom društvu, a poprište njihovog kretanja najčešće su saloni i zabave. Liku fatalne žene posebnu moć daje i to što je ona često prisutna u muškom umu i u muškim fantazijama, pa im se iz tog razloga pripisuje da su bludnice, nemoralne, raskalašene, pohotne i destruktivne.

„Sve ono što je prelazilo granice normalnog, dopuštenog, konvencionalnog, društveno verificiranog, projicirano je u područje iracionalnog, destruktivnog, demonskog, a u tim sferama fatalnoj ženi pripada istaknuto mjesto.“¹⁸

Liku fatalne žene često se pripisuju i iracionalna svojstva. Znamo da se u prošlosti i u stvarnom životu smatralo da žene nagovješćuju zlo, a često su bile proglašavane vješticama i spaljivane. Fatalne zavodnice

¹⁷ Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogleđi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 62.

¹⁸ Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogleđi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 63

ponekad su okarakterizirane kao glasnice zla i smrti, a sa sobom su nosile propast i nesreću te narušavale blagostanje:

„U njoj je, štoviše, potencirana želja za uništavanjem i za sadističkim mučenjem svojih žrtava. Uobičajeno je stoga da se fatalnoj ženi pripisuju oznake demonizma, dijaboličnosti, vampirizma.“¹⁹

Osim toga, fatalna žena često je uspoređivana sa zmijom (npr. zmijske oči), vješticama i raznim nemanima. Ona se često prikazuje kao žena koja je nesposobna za spokojan život u obiteljskom krugu, a ponekad luta od mjesta do mjesta u nemogućnosti da negdje pronađe zadovoljstvo i mir. U ovoj se karakteristici može otkriti i tendencija da se suprotstavi patrijarhalnom režimu i viziji prema kojoj je ženi mjesto u kući i obitelji. Može se prepoznati težnja za ženskom emancipacijom i slobodom.

Fatalna žena u hrvatskoj književnosti dobiva i jednu vrlo bitnu pripovjedačku funkciju – ona je pokretač radnje. Djelovanje fatalnih žena uzrokuje uvijek nova iznenađenja i neizvjesnosti u samoj radnji. Nemeć uočava nekoliko funkcija koje fatalna žena ima pri tvorbi zapleta:

- a) Ona se pojavljuje kao prepreka koja sprječava dvoje zaljubljenih u ostvarenju njihove vlastite sreće – u većini slučajeva javlja se kao suparnica vrloj i plemenitoj djevojci iz razloga što se zaljubljuje u njezina odabranika.
- b) U hrvatskoj književnosti devetnaestog stoljeća fatalna se žena u romanu pojavljuje i kao glavni lik pri čemu je svaka promjena u fabuli uvjetovana njezinom voljom. Ovdje je ona uistinu pravi pokretač radnje.

¹⁹ Nemeć, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 63

- c) Čak i kada fatalna žena nije u ulozi glavnog lika, ona utječe na bitne promjene i nove odnose u radnji.
- d) Lik fatalne žene ponekad se pojavljuje i kao *deus ex machina* te ona svojim neobjašnjivim i iznenadnim postupcima rješava neke komplicirane točke radnje, pri čemu su njezini postupci često nemotivirani i alogični. Ona se, dakle, javlja kao pokretač zapleta i kao tvorac raspleta.²⁰

U hrvatskoj književnosti devetnaestog stoljeća fatalna je žena vrlo čest motiv. Kao najpoznatiji primjeri fatalnih žena kod naših pisaca mogu se istaknuti Šenoina Klara Grubarova, Kovačićeve protagonistice Laura i Elvira, Tomićeva Melita, Kumičićeva Lina, Dragošićeva Barbara ili Gjalskijeva Nela Laporte. Sve su one okarakterizirane kao kobne žene: Klara Grubarova poznata je po svojim spletkama, udovica Elvira uživa gledajući svoje žrtve kojima „kipi“ mozak dok gledaju njeno privlačno i raskošno tijelo, Laura koja ima oči kao u tigra u trenutku kada on zgrabi svoj plijen, Melita kojoj se na licu uvijek vidi njena beskrajna mržnja ili Kumičićeva Lina kojoj prilika da nekome napakosti donosi najveće zadovoljstvo. Opisima fatalnih žena u djelima nagovješćuje se razvoj radnje koja će iznjedrili bolesne ljubavi, opake strasti, mržnju, fatalne susrete i kobne događaje (ubojstva, čedomorstva, krađe, brakolomstva).²¹

²⁰ Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 72-73

²¹ Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 65-70

5. Ženski likovi u razdoblju hrvatskog realizma

5.1. *Branka*

S Augustom Šenoom u hrvatsku je književnost ušla stvaralačka sigurnost koja do tada nije bila poznata. Ona je bila utemeljena na povjerenju i na jasnoći pogleda u stvarnost u kojoj se nalazimo. Šenoa je vjerovao kako pisci moraju biti realistični: smatrao je da je domaćim autorima najbolje uroniti u očajnu sadašnjost, ali i posegnuti za nesretnom prošlošću. Njegova djela pokrenuta su veoma snažnim interesom za stvarnost kao i za njezine različite vidove. On je stvorio veliki broj različitih protagonista kojima je već za života proširio svoju publiku, a njegov je utjecaj bio presudan i u stvaranju jezičnih normi.²²

Njegov je kratki roman *Branka* prvi put objavljen u *Viencu* 1881. godine, a pisan je uglavnom u obliku pisama. Šenoa je ovo djelo napisao u doba Ilirskog preporoda, što nam govore i same karakteristike djela; želio je upozoriti narod kako se borba koja se ticala kulturnog i političkog života mora nastaviti. Žene su u to doba imale vrlo bitnu ulogu: osim što su svoju djecu učile materinjskom jeziku, pomagale su i u širenju kulturnih i nacionalnih vrijednosti. Upravo je potonje bio osnovni cilj njegove glavne protagonistice Branke.

Radnja romana zbiva se šezdesetih godina devetnaestog stoljeća. Branka je mlada, pametna, vrijedna i skromna djevojka koja je gotovo bez mane:

²² Prosperov Novak, S. *Povijest hrvatske književnosti*. Svezak II. (između Pešte, Beča i Beograda). Split: Marjan Tisak, 2004, str. 77-78

„I Branka je bila gradsko čedo, ali nipošto bljedolik, drhtav stvor, pun migrene i fantastičnih sanja, već djeвица krepka, jedra i rumena, glatke crne kose i osobito sjajnih, vrlo pametnih očiju.“²³

Njezino djetinjstvo nije bilo nimalo veselo ni vedro. Otac joj je bio dobrostojeći trgovac, a majka najljepša žena u gradu. Njezini bi roditelji bili sretni da nije bilo očeve naravi: vrijeme je provodio kartajući i opijajući se dok ga je supruga uplakana čekala u njihovu domu. Ona ga je opominjala i molila da ostavi svoje poroke, no to je samo pogoršalo situaciju te ju je Brankin otac počeo tući. Sve je rezultiralo njegovim bankrotom. Preselili su se u kuću Brankine bake gdje je njezin otac nastavio živjeti kao i prije. Brankina majka više nije mogla izdržati udarce te je preminula. Otac je napustio njihovu kuću te je nedugo nakon odlaska poginuo, a Branki je ostala samo njezina baka.

Branka je zagovarateljica emancipacije i strastvena idealistkinja kojoj je najveća želja pronalazak posla u prosvjeti. U njoj je utjelovljena ideja da napretku mogu pridonijeti samo obrazovani, pismeni, domoljubivi i plemeniti pojedinci.²⁴ Ona smatra da žena treba biti samostalna i uspješna, mora biti sposobna brinuti se sama za sebe i priskrbiti si sve što joj je potrebno. Dok njena prijateljica Hermina i njezin udvarač Marić tvrde kako je posao učitelja ropski posao i kako se žena mora udati da bi dobro živjela, Branki je najvažnije pronaći si namještenje, pripremiti se za život i postati samostalna:

²³ Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981, str. 7

²⁴ Šego, J. *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*.

Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, 2011, str. 154 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/80429>)

„Ženska neka gleda, da se pripravi za život, da može o sebi stajati i ponosito svakoga gledati. To ti je najbolji štiti njevoj kreposti, najbolji ustuk proti nevolji.“²⁵

Branka je smatrala da će žena cijeniti rad i brige svoga muža nauči li sama privređivati, a samim time bit će bolja gospodarica, majka i supruga. Koliko je ona predana svom pozivu, vidimo iz činjenice da je odbila posao guvernante kako bi radila za dobrobit naroda:

„...meni je učiteljsko zvanje ideal mog života, jer uopće držim, da je lijepo, da je uzvišeno, da je dapače dužnost svakoga krštenoga stvora, da ne radi samo za sebe, nego za opće dobro... Ja znam, da primam na se križ, ja ga hoću primiti na se i nositi ga junački za moj narod, za zabačeni puk“²⁶

Nakon što je odbila njegovu bračnu ponudu, Marić se pobrinuo da Brankine molbe za posao svugdje budu odbijene. Iako su ju odbijanja ponekad obeshrabrila, ona se uvijek ponovo podigla te se i dalje nadala da će uspjeti postići svoj cilj:

„Šta? reče, ja da se predam, što sam morala kod prvog juriša uzmaknuti? Branko! Kud su tvoje sanje, tvoje odluke, tvoji ciljevi? Sram te bilo. Ako nisi prvi, možeš drugi, treći put uspjeti i uspjet ćeš. Naprijed bez obzira!“²⁷

Uz pomoć Herminina oca zaposlila se kao učiteljica u zabačenom mjestu Jalševo. Iako su ju ondje dočekali teški životni uvjeti, potpuno se predala svom zadatku i prionula poslu učiteljice. Unatoč ljubomornim susjedima i njihovim klevetama, Branka se nije dala pokolebati te je ostala

²⁵ Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981, str. 13

²⁶ Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981, str. 32

²⁷ Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981, str. 26

požrtvovna i radišna. Ona svoje učenike nikada nije tjelesno kažnjavala. Naučila ih je kako se moraju brinuti za vlastitu higijenu, za što prijašnji učitelji nikad nisu marili. Potala ih je da govore otvoreno i slobodno te da se ne ustručavaju postavljati pitanja. Govorila im je o prošlosti njihova naroda te o domoljublju. Svijet pritom nije razumio njezine metode odgoja, a nije prepoznao ni njezin zanos i trud. To je na kraju rezultiralo anonimnim pritužbama prema kojima Branka opterećuje njihove mlade umove nerazumljivim domoljubnim govorima. Te je pritužbe ponovo uspjela poništiti kada su njeni učenici uspješno položili ispit na ponos cijelog Jalševa.

Branka je nakon uspjeha u zabačenom mjestu dobila ponudu iz Zagreba, gdje joj se nudilo mjesto učiteljice u njezinom rodnom gradu. Ona je ponovo dokazala svoju dobrotu i požrtvovnost time što je odbila napustiti svoju siromašnu jalševačku djecu zbog vlastite koristi. Osim toga, odbila je isprva i bračnu ponudu grofa Belizara, kojeg je silno ljubila, a sve iz istih, prosvjetiteljskih i rodoljubnih razloga. Smatrala je da se grof ne bi trebao oženiti običnom građankom te da je njen zadatak borba za prosvjetu naroda:

„Branko, rekoh si, nisi li se u duši zavjetovala svetim zavjetom, da ćeš sve sile posvetiti prosvjeti svoga naroda; a sad na početku puta da staneš, da skreneš stranputice na stazu udobnosti, gospodarstva?“²⁸

Branka je druge uvijek stavljala ispred sebe. U njoj je usađena težnja za buđenjem nacionalne svijesti i prosvjećivanjem naroda. Ona je altruistica, patriotkinja, nesebična, otvorena, obrazovana, uporna, entuzijastična, beskompromisna, marljiva i odlučna. Poznaje dječju dušu i zna kako raditi s njima. Unatoč spletkama, pritužbama, klevetama i

²⁸ Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981, str. 157

ogovaranjima ustrajna je u svom naumu i ne da se pokolebati, a sve što čini usmjereno je k općem dobru. Branka je sa svojim osobinama nadvladala sva zla i nesreće koje su je snašle. Zaljubivši se u Branku, grof Belizar odlučio se vratiti svojim korijenima.

5.2. U registraturi

U registraturi posljednje je dovršeno djelo Ante Kovačića, prvi put objavljeno 1888. godine. Taj je roman, uz Šenoinu *Seljačku bunu*, često istican kao najznačajniji roman hrvatske književnosti devetnaestoga stoljeća koji je od samog objavljivanja doživio ekstremne pozitivne i negativne kritike. To je značilo da se odupirao dotadašnjim poetičkim konvencijama te da je pokušao osporiti tradicionalni tijek hrvatske književnosti.²⁹ Djelo govori o putovanju Ivica Kičmanovića sa sela u grad kako bi stekao obrazovanje. U gradu, na dvoru dobrotvora Mecene on susreće Lauru, fatalnu zavodnicu koja će biti uzrok njegove krajnje propasti. Laura je primjer fatalne žene koja je u ovome djelu dovedena do vrhunca.

Tijekom njihova prvog susreta u vrtu gdje Laura naziva Ivicu svojim bratom, a sebe njegovom sestrom, Ivica biva očaran njezinom ljepotom, a ona je prikazana sirotom, dragom i suosjećajnom. Ona mu gladi ruke i poljubi ga, a on biva zbunjen, plah i posramljen. Laura je isplanirala kako će osvojiti Ivicu: nakon tog prvog osjećajnog susreta ona nestaje, zbog čega joj Ivica piše dramatično pismo. Laura se ponovo pojavljuje, no sada pokazuje svoje drugo lice – prema njemu biva ravnodušna i hladna:

„Ona prasne u bahantičan smijeh: u taj tren joj pogledam u oči, i ona mi se pričini posve drugom. Njezine mile crte sada se nekuda otegoše.

²⁹ Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 164

Ona lijepa ustašca ne odisahu nježnošću, nego mi se prividješe kano da će ugristi. Oči joj žmirucahu kano ptici grabilici za plijenom. ³⁰

Ivica je bio očaran Laurinom ljepotom te se u nju zaljubio. Više se nije zamarao time što je ona Mecenina štićenica i što mu je on zabranio bilokakve odnose s njom. U noći Mecenine gozbe Ivica odlazi u Laurinu sobu gdje pada u Laurino naručje. Taj je čin s Laurom u Ivici probudio razne osjećaje:

„Odvрни оči, Ivice, zrcalo te izdaje! Oh, kako li ti se zamamno i razbludno osmješkujу ustašca te divne ljepote na kipu!...Ah, kako mi duša trne od neke neopisive groze, hladnoće, zapuštenosti, zlovolje, slasti, ognja nebeskoga, anđeoske i paklene radosti: poleta, zanosa i ushićenja... Stid...stid me je...“ ³¹

Kada je Mecena shvatio što se dogodilo, Ivica je morao napustiti njegov dvor te se vratio na selo. Mecena se razbolio, Laura ga ubija, uzima njegove novce te nakon požara na dvoru u kojem je izgorjelo Mecenino tijelo ona odlazi k Ivici. U međuvremenu iz Meceninih pisama saznaje da je on njezin otac te uviđa kako se dogodio incest (bila je Mecenina ljubavnica). Ona je tim saznanjem u potpunosti izgubila duševnu ravnotežu te postala izbezumljena od spoznaje svog vlastitog podrijetla. Nakon nekog vremena Ivica joj nudi brak, no ona ga odbija te on odlazi natrag na školovanje. Laura je na selu pronašla novog ljubavnika Mihu čiju je ženu Justu otrovala. Ona odlazi s Mihom, no nakon nekog vremena on dovodi svog novog prijatelja Ferkonju kojeg Laura već otprije poznaje. Ona nastavlja svoj niz ubojstava te zajedno s Ferkonjom ubija Mihu, a nakon dvije godine ubije i Ferkonju. Laura je molila Ivicu da joj se vrati, no on ju odbija jer se planira oženiti s Anicom. Laura je postala harambaša Lara i

³⁰ Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994, str. 139

³¹ Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994, str. 178

zajedno sa svojom družinom činila zločine. Ona dolazi na Ivičino vjenčanje i čini pokolj: mnogi su umrli ili bili ozlijeđeni, a Anica je nekoliko dana nakon pronađena u šumi osakaćena. Laura je nakon svega osuđena na smrt.

Za neke Laurine pothvate i za njezin karakter potrebno je spomenuti i neke crte iz njezine prošlosti koje mogu ublažiti njenu fatalnost. Ona je kao dijete ostala bez oca i majke nakon čega je morala živjeti u Ferkonjinoj obitelji. Mladi se Ferkonja prema Lauri ponašao kao i njegov otac prema svojoj supruzi: tukao ju je, ponižavao te je smatrao da je žena uvijek kriva za sve. Jednom prilikom, kada su već bili odrasli, Ferkonjina majka poslala ih je u šumu po vodu. Ondje je Ferkonja pokušao napastvovati Lauru nakon čega je ona pobjegla. Nekoliko je godina boravila kod babe Hude koja ju je kasnije poslala k Meceni, a na njegovom je dvoru protiv svoje volje postala njegovom ljubavnicom. Mecena je nazivan dobrotvorom, iako njegova prošlost tvrdi upravo suprotno. On je pomoću svoga sluge pridobio gizdavu Doricu na svoj dvor, njezinom mužu podmetnuta je krađa, a Dorica je silovana. Plod tog događaja bila je upravo Laura koja je rođena tijekom Doričina ludila.

Laura je nakon dolaska na Mecenin dvor postala uzrokom propasti mnogih likova, a nosi mnoge karakteristike fatalne žene:

„Ja ispadoh iz odaja Mecene i sretnem na stubama divnu Lauru... Ona mi se nasmiješi rajskim, požudnim osmijehom, a u crnim očima usplamsa joj strast i hladnoća. Neopisivo milje i ljut prezir, anđeoska dobrota i zmijska zloba... sve to u jedan tren... Ah Laura... ta Laura!“³²

Iz citiranog odlomka može se uočiti Ivičino očaranje Laurom i njezinom magičnom ljepotom, a ona kod Ivice pritom izaziva i određenu

³² Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994, str. 57

dozu straha ili zaprepaštenja. Laura u Kovačićevom djelu ponekad gotovo potpuno gubi ljudska svojstva³³:

„Laura bijaše nekuda hladna. Na njezinim usnama pomaljao se onaj zločinski poluprezir, a iz očiju lizaše onaj zmijski blijesak, kakova već poznajemo u te glumice, kada god da se u njenoj glavi roje nove osnove i u duši stvaraju nove odluke...“³⁴

Laura su zaprosili dva puta - prvo ju je za brak molio Ivica, a potom i Miho. Ona se žustro odbijala udati:

„Nikada! Nikada! Nikada! – kriknu Laura... – Ja ću živjeti slobodno, slobodno ću te ljubiti i obožavati! Ali u nikakvim, ni crkvenim, ni svjetovnim okovima, pa ovaj tren umrla naša ljubav! Nikada! Pamti! Nikada!“³⁵

Laura se u trenutku kada odbija dati svoj pristanak na brak predstavlja kao nešto kompleksnija od samo tipične fatalne žene, a to možemo shvatiti kao suvremenu misao o ženskoj samosvojnosti. Miho joj se prilikom svoje prošnje nudi da joj bude gospodarom, a ona to odbija. U početnoj sceni u kojoj se prvi put susreću Laura i Ivica, ona se predstavlja kao Laura G. te se odbija predstaviti kao rođakinja i štićenica dobrotvora Mecene. Kao jedan od razloga njezinog odbijanja braka može biti to što želi biti slobodna, nesputana i neovisna o muškarcima koji se nalaze u njenom životu, a drugi činjenica da sa sobom nosi težak i kompliciran teret nasljeđa pa samu sebe smatra nesposobnom za stvaranje obitelji. Jedan dio odgovora na pitanje zašto ona ne želi pristati na brak krije se u njezinoj hladnoći i u stvarnoj ravnodušnosti prema svim muškim partnerima koje

³³ Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995, str. 69

³⁴ Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994, str. 314-315

³⁵ Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994, str. 314

stalno mijenja, a kada joj oni zasmetaju ili joj se nađu kao prepreka do ostvarenja nekog cilja ona ih ubija. Ivica je pritom jedini muškarac kojemu se ona uvijek vraća. Razlog tomu vjerojatno je činjenica što njega nikada nije potpuno osvojila, a on je svoje srce dao Anici.³⁶ Laura se pretvara u harambašu Lauru te ubija i osakaćuje žene koje uopće ne poznaju Ivicu, a sve iz razloga što smatra da on više ne smije imati niti jednu ženu osim nje. Na kraju romana prekinula je Ivičinu i Aničinu svadbu, otela je i ubila Anicu (koja predstavlja Laurinu suprotnost) te joj je odrubila grudi koje su predstavljale njezinu ženstvenost.

Lik Laure na kraju zaprepašćuje čitatelje, ona je razvitkom fabule uistinu postala kobna za skoro svakog lika koji se u djelu pojavio. Ona je svojom ljepotom i ženstvenošću gotovo uvijek dobila što je htjela, ali joj je na kraju romana prerušavanje u muškarca bilo ono što joj je donijelo slobodu i moć. Prema Maši Grdešić, kroz Laurino prerušavanje u muškarca koji je serijski ubojica prikazano je doslovno imitiranje muškosti, a to najbolje prikazuje *bolest* žene u patrijarhatu.³⁷

Ženski likovi u Kovačićevim djelima hipersenzibilne su osobe, naglašene senzualnosti i ženstvenosti, a često su romantičarski strukturirani.³⁸ Laurin krvavi pohod i proljevanje krvi na Ivičinoj svadbi uistinu su romantičarski opisani. Laura je demonski lik žene vatrenih strasti, ona je zle kobi, čulna, bujna i bez duše.³⁹ Sudbina glavnog

³⁶ Grdešić, M. Grdešić, M. *Što je Laura? Otkuda je ona? Ženski nered u romanu U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: FF press, 2007, str. 261

³⁷ Grdešić, M. Grdešić, M. *Što je Laura? Otkuda je ona? Ženski nered u romanu U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: FF press, 2007, str. 263

³⁸ Maštrović, T. *Čudaci neukrotiva duha. Tipološka određenja književnih likova Kovačićevih pripovijesti*. Croatica et Slavica Iadertina, 2009, str. 388 (dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76578)

³⁹ Jelčić, D. *Ante Kovačić „U registraturi“ u Majstori realističkog pripovijedanja*, Zagreb: Školska knjiga, 1971, str. 28

protagonista Ivica bila je zapečaćena odmah nakon prvog susreta s Laurom. Ona ga je pratila kroz cijelu radnju i iako je većinu vremena prema njemu bila dobra i srdačna, na kraju je uzrokovala njegovu tragičnu sudbinu.

Laura zapravo nikada nije imala stalnog doma te je i nju stalno pratila tragična sudbina. Situacije koje je Laura prolazila sigurno su utjecale na formiranje njena lika i karaktera. Nakon svega, možemo se pitati je li Laura uistinu samo primjer fatalne žene ili je i ona u nekim trenucima bila žrtva svoje sudbine i loših ljudi s kojima se u životu susretala.

5.3. *Gospođa Sabina*

Gospođa Sabina djelo je Eugena Kumičića, jednog od najznačajnijih autora hrvatskog realizma, prvi put objavljeno 1883. godine. Kumičića svrstavamo među autore koji su svojim djelom (tematski i stilski) dali temeljno obilježje ovom razdoblju. Ovog autora često se veže za Zolin naturalizam, no Kumičić je od njega prihvatio samo određene teze: prihvatio je činjenicu da je čovjekova sudbina ovisna o sredini (miljeu) u kojemu se nalazi i tezu o spajanju spoznajne funkcije s određenom društvenom porukom. Također, smatrao je da književno djelo mora nastati iz istinitog i autentičnog bilježenja stvarnosti u kojoj se pisac nalazi, a ne iz mašte.⁴⁰

Radnja romana *Gospođa Sabina* u cijelosti je smještena u ambijente Zagreba Kumičićeva doba, većinom u interijere zagrebačkih građanskih salona. Likovi se u ovom djelu, kao i u njegovim mnogim drugim prozama, bave varanjem, mešetarenjem, spletkarenjem, podmetanjima i ogovaranjem (trač kao osnovni oblik međusobnog kontaktiranja). Jedino što je za te likove bitno jest položaj u društvu i kapital, pri čemu ne biraju sredstva da

⁴⁰ Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 133

bi ostvarili svoj cilj. Kumičić u svojim djelima ženskim likovima pridaje uloge glavnih nosioca kako fabule tako i osnovnih poruka romana. Njegovi glavni likovi lišeni su individualnih ljudskih osobina i psihološke motivacije u vlastitim postupcima – oni su pretvoreni u tipove i njihov se karakter i osobine ne mogu mijenjati.⁴¹

U *Gospođi Sabini* glavna je junakinja Sabina pl. Lozar. Ona je kao lik intrigantice i fatalne žene književno najuspjelija i najzaokruženija, predstavica je Kumičićeve junakinje koja drži sve konce u svojim rukama. Svi njezini postupci unaprijed su proračunati, a u njezinom vanjskom opisu mogu se ogledati temeljne crte njezina karaktera i osobnosti⁴²:

„Trudila se da se pokaže veselom i bezbrižnom, no radost njena lica bijaše lažna, posmijeh neiskren, ljubežljivost prisiljena. Njene nemirne oči pogledavahu na sve strane, naglo, proračunato, ne odavajući nikakva čuvstva. Pod blijedim čelom bile su te oči prevelike, a premalo sjajne; nisu te mogle dragati, jer u njih nije bilo ni one vlažne i mile mekoće ni srdačnosti, već nešto lukava, hinjena, nestalna i zasićena.“⁴³

Sabina predstavlja licemjernu buržoaziju. Navikla je na raskošan život koji se manifestira kroz organizirane zabave i odjeću. Sve što čini, čini kako bi ostala u visokom društvu i kako bi zadržala kapital. Kod nje sve se okreće oko novca, pa čak i sreća njezine vlastite kćeri. Sabina je privlačna žena koja svojim izgledom privlači muške poglede. Ispod fizičkog izgleda kriju se brojne negativne karakterne osobine: ona je patološka lažljivica, licemjerna je i manipulativna, a najbolja je u spletkarenju i krađi. Njoj su ljudi samo sredstva koje može iskoristiti u materijalnu korist, a tako gleda i na vlastitu kćer Zorku. Hoće li joj se netko

⁴¹ Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 136

⁴² Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 138

⁴³ Kumičić, E. *Gospođa Sabina*. Zagreb: Mladost, 1979, str. 25

svidjeti, ovisi samo o njegovoj financijskoj situaciji. Evo kako Nemeć opisuje Sabinin lik:

„uvažena građanka Zagreba, izvrsni portret žene vanjskog blještavila, lažne brižljivosti, pretvaranja i društvenog ugleda.“⁴⁴

Na samom početku romana saznajemo da je Vitkor Ribičević zaljubljen u Sabininu kćer Zorku te zajedno sa svojim prijateljem Mavrom Šarinićem odlazi na zabavu kod Lozarevih. Sabina se isprva zgrozi kad joj muž spomene Viktora kao idealnog partnera za njihovu kćer, no to se mijenja nakon što je Sabina u sobi svoje kćeri zatekla Jakova Vojnića. Njega je potjerala, a mišljenje o Viktoru se promijenilo. Zorka joj je govorila kako je Jakov voli, no Sabina je razmišljala samo o tome kako nisu u mogućnosti čekati da Jakovljev bogati stric umre i ostavi nasljedstvo svom siromašnom nećaku:

„– Čula sam da mu je stric obolio... no, ti ne možeš čekati... dok umre... Zorka, ostanimo pri Ribičeviću!“⁴⁵

Sabini nije stalo do toga da se njezina jedina kći uda za muškarca kojeg voli, već da se uda za onog koji je u boljoj financijskoj situaciji. Ona je svoje licemjerstvo, manipulativnost i druge negativne osobine prenijela i na Zorku, pa tako ona odabire partnere s obzirom na njihovu imućnost i društveni položaj:

„...no, i ona bi njega ljubila jer je ime Viktor zvučno i gospodsko ime, pa i noga mu je lijepa, a otmjeno je odjeven i duhovit je... Da, Zorka bi ga ljubila, ali njoj se i Vojnić sviđa, a to križanje osjećanja vrlo joj smeta, ona ne zna za koga da se odluči; teško je to, veoma teško, jer Vojnić nije još namješten, dočim bi je mogao suprug Ribičević pratiti na plesove,

⁴⁴ Nemeć, K. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. Stoljeća*. Zagreb: Znanje, 1994, str. 191

⁴⁵ Kumičić, E. *Gospođa Sabina*. Zagreb: Mladost, 1979, str. 98

*na zabave. Dakako da bi mogao, to je jasno, ta on ima već sada stalnu plaću, pa ako se i ne bi uvalila u gospoštiju, živjeli bi kao što žive i drugi...*⁴⁶

Nakon što se Jakov pomirio sa stricem i vratio se živjeti k njemu, on umire, a svoje nasljedstvo ostavlja Jakovu. Tim događajem promijenilo se naravno i Sabinino mišljenje o Jakovu Vojniću. Sabina i Zorka počinju zanemarivati dogovorenu udaju s Ribičevićem te se umjesto toga posvećuju Jakovu. Zorka ga uspijeva zavesti i uvjeriti ga da su je roditelji htjeli prisiliti na udaju s Ribičevićem. Tako njih dvije uspiju ostvariti svoj plan i Jakov ponovo postaje Zorkin partner. On naslijeđene novce najviše troši na svoju svekrvu Sabinu, na njenu odjeću i raskošne zabave koje priređuje. Svaki put kada mu to zasmeta, Zorka i Sabina uspijevaju ga ponovo izmanipulirati te im on ponovo daje svoj novac.

Sabina je također krivotvorila mjenice te je na taj način dolazila do novca, a svojim je prijateljima uz određenu financijsku naknadu dogovarala brakove. Manipulirala je i svojim suprugom Ivanom, iskorištavala ga je te joj je on, ponekad uz negodovanje, uvijek dao što je htjela. Njegova financijska situacija postajala je sve lošija zbog supruginih zahtjeva. On se Sabini nije usudio reći kako moraju srezati svoje troškove te je dopustio da u njegovom domu ona vodi glavnu riječ što ga je na kraju dovelo do propasti. U službenoj kasi manjkalo je deset tisuća koje je uzeo kako bi udovoljio ženi te mu je zbog toga prijetio zatvor. No, Sabina se ponovo uspjela dići na noge i riješiti problem. Uz pomoć svoje kćeri koju je uvjerala da joj je otac pokraden, uzela je Jakovljev novac dok je on bio na putovanju, a svojim je darom govora i maniplativnim sposobnostima uspjela postići da se Jakov nije naljutio ni tražio povrat novca.

⁴⁶ Kumičić, E. *Gospođa Sabina*. Zagreb: Mladost, 1979, str. 31

Uz Sabinu i Zorku, u djelu se pojavljuju i drugi ženski likovi koji su prikazani u drugačijem svjetlu: udovica Jela Martinić, njena nećakinja Ruža te Ivanova sestra Irena Lozarova. Jela Martinić bila je Sabinina prijateljica koju Sabina nije smatrala pretjerano inteligentnom, a samim time Jela joj je služila kao dobro sredstvo za rješavanje vlastitih problema. Tako je jednom prilikom krivotvorila mjenicu na Jelino ime, misleći kako ona to neće saznati. Osim toga, svojim govornim sposobnostima uspjela ju je navesti da u obzir uzme pokvarenjaka Solarića kao potencijalnog muža, iz čega bi Sabina ponovo profitirala. Jeli je u životu najvažnija sreća njezine nećakinje Ruže prema kojoj se odnosi kao prema vlastitom djetetu. Na kraju uviđa pravo lice svoje prijateljice Sabine te prekida svaki kontakt s njom. Njezina nećakinja Ruža predstavljena je kao pozitivna osoba, ona je jedina istinska Zorkina prijateljica, zaljubljena je u Mavra Šarinića i u cijelom djelu oči su joj uprte samo u njega. Mavro i Ruža predstavljaju istinsku, čistu ljubav koju na kraju uspijevaju i ostvariti. Irena Lozarova žena je u godinama koja nije uspjela pronaći ljubav te je ostala sama, a živi s Ivanom i Sabinom koju prezire. Cijelo se vrijeme žali na svog nećaka i na Sabinin način odgoja. Obrazovana je, no u sredini u kojoj živi ne uspijeva pronaći mjesto za sebe.

5.4. Posljednji Stipančići

Vjenceslav Novak na književnoj sceni pojavio se uglavnom istodobno kad i Kumičić, Kozarac, Kovačić i Gjalski. Novak se od svojih literarnih vršnjaka razlikovao na način da se nije politički i ideološki izjašnjavao, a aktualne političke borbe i interesi nisu ga se dotakli. On se kao pisac više zanimao za mentalitet hrvatskog čovjeka koji je predstavljao izvor njegove društvene sudbine. Fokusirao se na individualne sudbine i na karakterne osobine individualaca, pronalazeći upravo u tim osobinama razloge njihovih društvenih i životnih problema i udesa.

Jedan od njegovih najboljih romana *Posljednji Stipančići* prvi je put objavljen 1899. godine, a govori o propasti patricijske obitelji Stipančić. U Novakovom romanu nema ničeg nepotrebnog: prikazao je grubu stvarnost u kojoj iznosi širu sliku političkih zbivanja koja su bila aktualna u Senju početkom tridesetih godina devetnaestog stoljeća. Osim političkih zbivanja u romanu je prikazano stanje obitelji Stipančić te su psihološki razrađeni svi likovi: otac Ante Stipančić, na početku financijski dobrostojeći, polako propada i gubi svoje bogatstvo zbog sina Jurja, koji je otišao u svijet na školovanje te Antina supruga Valpurga i njihova kći Lucija koje plaćaju dug tradiciji patrijarhalnog odgoja.⁴⁷

5.4.1. Patrijarhalno uređenje

Za patrijarhalno uređenje karakteristična je dominacija muškarca i muška prevlast unutar društva. Prema patrijarhalizmu, ženina je prirodna funkcija rađanje djeteta, što joj automatski određuje mjesto unutar kuće, kao i podređen položaj unutar poretka stvari. Da bi muškarac bio ogledni primjer autoritetne muškosti, on mora nadmoćno vladati kako ženama tako i drugim, osobito mlađim, muškarcima. U patrijarhatu prisutan je i biološki segment jer se unutar takvog društvenog uređenja ističe i biološka, genetska, konstitutivna i psihička superiornost muškarca nad ženom. Prema tome, žene su pokorne, slabe i vezane za segment prirode, a muškarci su nadmoćni i snažni te vezani za društvo i intelekt. Samim time njihova je uloga zaštititi slabije od sebe – svoju obitelj i žene.⁴⁸ U prvoj polovici devetnaestog stoljeća, iako su bili prisutni elementi modernosti, obitelj se u Hrvatskoj i dalje temeljila na patrilinearnom sustavu, a obiteljski odnosi na autoritetu i hijerarhiji. Žene su bile podređene muškarcima, a mlađi

⁴⁷ Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 206-207

⁴⁸ Durić, D. *Patrijarhat, rod i pripovijetke Dinka Šimunovića*. Croatica et Slavica Iadertina, 2012, str 267-268 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/98568>)

starijima. Za zajednicu je odnos oca i sina bio mnogo važniji od odnosa muža i žene, a ocu su morali podlijegati svi članovi kućanstva. Ženski potomci bili su isključivani iz prava vlasništva, a u strogom patrijarhatu kao krvno srodstvo priznavani su samo muški potomci.⁴⁹

5.4.2. Odnosi unutar obitelji Stipančić

Čitajući Novakov roman, možemo pratiti nastanak patrijarhalnog odnosa unutar jedne obitelji te njegovu reprodukciju. Valpurga Stipančić od svoga rođenja živjela u patrijarhalnom društvenom uređenju. Do udaje živjela je pod vlašću svoga oca, a nakon što je sklopila bračni ugovor, vlast nad njom prešla je na njezina supruga. Time je ona nastavila živjeti „prirodnim“ stanjem podčinjenosti. Fromm je definirao autoritet kao pojavu u kojoj jedna osoba drugu smatra dominantom.⁵⁰ Takav odnos možemo prepoznati kod Ante i Valpurg: ona zna svoje mjesto, svoga supruga smatra dominantnim, pokorava mu se i prihvaća te uvažava sva njegova mišljenja i postupke. Kod Valpurg može se uočiti djelovanje dvije vrste autoriteta:

1. Vanjski autoritet reflektira se u liku Ante Stipančića, njezina supruga. Ona je Ante neizmjerljivo odana, vjeruje u njega čak i onda kada nije u potpunosti sigurna da on to zaslužuje. Vanjski autoritet je onaj koji prisilno i na temelju autoritarnog odnosa djeluje na subjekt.
2. Unutrašnji autoritet ostvaruje se kao savjest ili dužnost koje su joj nametnute i usađene roditeljskim odgojem.

U psihologiji takvi se odnosi nazivaju sadističko-mazohistički. U obitelji Stipančić sadističkog je karaktera suprug Ante koji apsolutno

⁴⁹ Jakubec, D. *Odjeci društvene zbilje u obiteljskoj sferi. Posljednji Stipančići i hrvatsko kulturno-političko ozračje u 19. stoljeću*. Pro tempore: časopis studenata povijesti, 2019, str. 210 (dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=338112)

⁵⁰ Fromm, E. *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed, 1989, str. 112

dominira i stvara represiju nad svojom suprugom i drugima, dok je Valpurga mazohist koja tu represiju dobrovoljno prihvaća.⁵¹

Ante je mnogo stariji od Valpurga, a kada ju je izabrao za svoju suprugu svidjela mu se ideja da pod svojom vlašću ima pokornu i mladu djevojku kojom će moći upravljati:

„Dobročudna od prirode, a odgojena u roditeljskoj kući odgojem koji je gušio u ženskoj djeci svaku samostalnost, podvrgla se vrlo lako njegovoj volji i bila u sebi uvjerena da ne može pripadati nego samo njemu...“⁵²

Nakon svadbe Valpurga nije smjela izlaziti iz kuće, ni s kime nije smjela razgovarati, a ulazak u suprugovu sobu bio joj je zabranjen. Njoj je tako vremenom bila oduzeta sva sloboda, a u Antinoj je kući bila poput slobodne ropkinje. Ona nije imala svoju intimu ni vlastiti unutarnji svijet jer je potpuno bila podređena svome mužu i djeci. Imali su dvoje djece, Jurja i Luciju, no Valpurga je smjela odgajati samo svoju kćer, dok sa sinom nije imala puno kontakta:

„Ona nije smjela pred Stipančićem Jurja ni pomilovati a jedva poljubiti; otac se protivio tome dokazujući da se dijete takvim draganjem razmekšava i prima na se mekanu i ropsku žensku ćud.“⁵³

Iako nije sudjelovao u životu svoje kćeri, Ante je supruzi često prigovarao o načinu na koji ona odgaja Luciju:

⁵¹ Durić, D. *Autoritet i obitelj u romanu „Posljednji Stipančići“ Vjenceslava Novaka*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, 2011, str. 30 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/75492>)

⁵² Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 26

⁵³ Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 48

„... jer on je još uvijek najradije njoj spočitavao da nije umjela dati Luciji odgoja te nema u sebi nikakvih nježnih osjećaja već je odrasla divlja i surova kao gorštakinja.“⁵⁴

Uz Valpurgu, drugi ženski lik koji također pati pod represijom Ante Stipančića jest njegova kći Lucija. Prema Nemecu, Lucija je najprodubljeniji i najsloženiji ženski lik čitave hrvatske književnosti devetnaestog stoljeća.⁵⁵ Kroz Lucijin lik Novak je prikazao psihološko-emocionalne potrebe jedne djevojke odgojene u izuzetno patrijarhalnom duhu. Lucija je u takvom odgoju bila lišena nekih temeljnih ljudskih prava zbog čega je doživjela psihički šok i propadanje što ju je na kraju dovelo i do smrti.⁵⁶ Otac ju je zanemarivao već od samog rođenja što nam govori činjenica da je do svoje šeste godine jela u kuhinji sa sluškinjom, a ne sa svojom obitelji (nije imala pravo slobodnog izbora). Prije nego što je mogla sudjelovati u objedu, morala je naučiti kako se ponašati za stolom u prisutnosti oca. On je svu pozornost davao sinu, satima je s njime učio i razgovarao, dok Luciji nije posvećivao nimalo pozornosti:

„ – Bože moj, zašto smo mi ženske na svijetu? Eto, sva briga očeva ide na sina, a ova sirotica kao da i nije naše dijete.“⁵⁷

U tada aktualnom obiteljskom poretku obrazovanje ženske djece bilo je zanemarivano kako bi se što više vremena i resursa moglo uložiti u korist muške djece. Jedino što su kćeri trebale usvojiti od svojih majki tijekom svog odrastanja jest kako biti dobra majka, kućanica i supruga. Kada je Juraj otišao na sveučilište u Beč, Ante mu je godinama slao novce kako bi uspio završiti studij. Juraj je svake godine ponovo odgađao polaganje ispita

⁵⁴ Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 70

⁵⁵ Nemeć, K. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. Stoljeća*. Zagreb: Znanje, 1994, str. 231

⁵⁶ Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti*. Knjiga II. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005, str. 207

⁵⁷ Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 50

i premda je to srdilo njegova oca, on mu je i dalje financijski omogućavao sve što je Jurju bilo potrebno. Pritom ništa od svog bogatstva nije uložio u obrazovanje svoje jedine kćeri, nije joj dopuštao druženje s vršnjacima, zabranio joj je čitanje romana, nije joj pokazivao očinsku ljubav ni brigu za njen odgoj:

„Zato je Lucija rasla uz majku jednako kao za prvih dana svog djetinjstva. Za njezin uzgoj nije otac ni pitao, nijesu mu dapače bila u volji ni njezina poznanstva s vršnjakinjama iz odličnih obitelji; ipak je naime znala gdjekada tražiti Valpurga troška da se Luciji nabave nova odijela i druge sitnice poradi društva. On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumjeti svoga muža i tako mu ugoditi.“⁵⁸

Takav odnos oca prema Luciji u njoj je prvo probudio strah, a nakon toga i neprijateljstvo, hladnoću te na kraju otvorenu pobunu. Lucija je s vremenom počela odbijati mazohističko podređivanje svom ocu kao autoritetu koje je njena majka pasivno prihvaćala. Samim time suprotstavila se i samom društvu te društvenom poimanju žene.⁵⁹ Lucijin prijezir prema ocu i njegovom načinu ophođenja sve je više rastao:

„Nekada puna straha kao i sve u kući pred samim njegovim glasom, dapače i od koraka što vi se još izdaleka čuo s ulice kad bi se sa šetnje vraćao kući – sad mu je smjelo pokazivala u oči da čuti njegovu nepravdu i da ima u nje nekog ponosa koji joj ne da te bi se priljubila ocu kako kćeri pristoji. Ispod njegove krute vlasti otimala se svaki dan više u slobodu...“⁶⁰

⁵⁸ Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 55

⁵⁹ Durić, D. *Autoritet i obitelj u romanu „Posljednji Stipančići“ Vjenceslava Novaka*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, 2011, str. 37 (dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/75492>)

⁶⁰ Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980, str. 101

Nakon odbacivanja očeva autoriteta i Antine smrti, nova propast za Luciju bio je Alfredov dolazak. Isfrustrirana zbog odnosa s ocem i zbog nedostatka ljubavi, novi autoritet pronalazi u Alfredu. Ona se nadala da će joj nova ljubav omogućiti pristup javnosti s obzirom na to što je cijeli život bila zatvorena u svom domu. Lucija smatra kako će pristankom na intimni oblik autoriteta pobjeći onom očinskom, patrijarhalnom i okrutnom autoritetu. To nam pokazuje da psihološki elementi koji se nalaze duboko u našem umu ne mogu samo tako lako nestati.⁶¹ Alfred Luciji nije uzvratio ljubav, nije ju došao izbaviti iz okova te ona ponovo ostaje sama i napuštena. Psihički je slomljena te na kraju tragično umire, a Valpurga ostaje sama.

Za Luciju možemo reći kako uopće nije živjela – u djetinjstvu je bila u kontaktu samo sa služavkom i majkom, a tijekom odrastanja otac joj je ograničavao društveni život, ali i svoju ljubav i pozornost. Lucija se osjećala kao da nema oca, a majčina pasivnost i mazohizam frustrirali su je. Kada se zaljubila u Alfreda, ponovo je bila razočarana i ostala zatvorena u četiri zida što ju je na kraju dovelo do smrti. Valpurga je od rođenja živjela u patrijarhatu, prvo pod vlašću oca, a potom pod vlašću supruga. Ona za drugačiji život nije znala – pasivno je prihvaćala svoju sudbinu i autoritet kojemu je cijeli život bila podređena.

⁶¹ Jakubec, D. *Odjeci društvene zbilje u obiteljskoj sferi. Posljednji Stipančići i hrvatsko kulturno-političko ozračje u 19. stoljeću*. Pro tempore: časopis studenata povijesti, 2019, str. 214 (dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=338112)

6. Zaključak

Položaj žena mijenjao se kako u stvarnom životu tako i u književnim djelima. Žene su u društveno-političkim okolnostima prošle dalek put kako bi bile ovdje gdje su danas, a neka stanja i odnosi u kojima su živjele preneseni su i u književni svijet. Stvarno stanje devetnaestog stoljeća najbolje je opisano u Novakovim *Posljednjim Stipančićima*. On je prikazao kako izgleda život žena u patrijarhalnoj obitelji u kojoj su one podređene muškarcima. Njihova glavna zadaća bila je da budu dobre majke, kućanice i supruge te se nikakvi drugi resursi nisu ulagali u njihovo obrazovanje. Muškarac je bio glava kuće, autoritet kojemu su ženski članovi obitelji morali podlijetati. Valpurga i Lucija Stipančić plaćale su dug tradiciji patrijarhalnog odgoja, što je za njih imalo kobne posljedice. Kovačićeva Laura jedan je od najznačajnijih i najzloglasnijih likova hrvatske književnosti u razdoblju realizma. Ona je najčešće definirana kao tipična fatalna žena koja je u ovom djelu dovedena do vrhunca. Laura je bila kobna za svaki lik koji se u djelu pojavio, a bila je i uzrokom propasti glavnog protagonista Ivica Kičmanovića. Kumičić je u liku Sabine predstavio licemjernu buržoaziju koja se bavi varanjem, mešetarenjem, spletkarenjem, podmetanjima i ogovaranjem, a glavni pokretač pritom je novac. Sabina je predstavljena kao žena lažnog ugleda koja je spremna žrtvovati svoju vlastitu kći, supruga i najbliže prijatelje kako bi ostala živjeti na visokoj nozi. Šenoa je u svojem kratkom romanu u liku Branke htio prenijeti vlastitu težnju za buđenjem nacionalne svijesti. Ona je mlada, odlučna, požrtvovna učiteljica i idealistkinja koja radi za opće dobro, voli svoju domovinu i koja, unatoč svim preprekama, uspijeva ostvariti svoje ciljeve.

Mogu zaključiti kako je u svim analiziranim djelima Branka jedini lik koji je uspio ostvariti svoju istinsku sreću. Lucija i Valpurga nisu imale priliku ostvariti se kao osobe jer su cijeli život bile podređene muškom

autoritetu. Isto se događa kod Laure – iako je ona načelno slobodna, nikada nije živjela istinski sretnim životom. Ona je opisana kao zločinac koji uništava tuđe živote, a pritom i svoj. Sabina je također ostvarena kao negativan lik. Ona nije fatalna poput Laure, no na svoj način uvijek uspijeva napakostiti drugima. Nju sretnom čine samo materijalne stvari pa možemo uvidjeti kako ni ona nikada nije spoznala pravu sreću. Svaki od ženskih likova prikazan je i opisan na jedinstven način, a možemo uočiti kako se u njihovim sudbinama zrcali stvarna slika građanskoga svijeta ili, u Šenoinom slučaju, autorova vlastita težnja.

7. Sažetak

U radu su iznesene osnovne crte hrvatskog realizma kao epohe te opis položaja žena u Hrvatskoj. Opisano je stvarno stanje žena i njihova prava u srednjem vijeku te u devetnaestom stoljeću, s kratkim osvrtom na problem njihova obrazovanja. Nakon toga slijedi kratak pregled razvoja ženskog lika kroz povijest hrvatske književnosti, a naglasak je na liku fatalne žene koji je svoj vrhunac doživio upravo u razdoblju realizma. Okosnicu rada čini analiza ženskih likova u odabranim djelima hrvatskog realizma: u *Branki* Augusta Šenoa, *U registraturi* Ante Kovačića, u *Gospođi Sabini* Eugena Kumičića te u *Posljednjim Stipančićima* Vjenceslava Novaka.

Ključne riječi: realizam, položaj žena, ženski likovi, fatalne žene, patrijarhat, *Branka*, *U registraturi*, *Gospođa Sabina*, *Posljednji Stipančići*

8. Popis izvora i literature:

1. Dujić, L. *Ženskom stranom hrvatske književnosti*. Zagreb: Mala zvona, 2011.
2. Feldman, A. *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest* (članci Nikolić, Z., Karbić M., Ograjšek Gorenjak, I.). Zagreb: Ženska infoteka, 2004.
3. Fromm, E. *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed, 1989.
4. Grdešić, M. *Što je Laura? Otkuda je ona? Ženski nered u romanu U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: FF press, 2007.
5. Jelčić, D. *Ante Kovačić „U registraturi“ u Majstori realističkog pripovijedanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.
6. Kovačić, A. *U registraturi*. Zagreb: Mosta, 1994.
7. Kumičić, E. *Gospođa Sabina*. Zagreb: Mladost, 1979.
8. Nemeč, K. *Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća. Tragom tradicije. Ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 1995.
9. Nemeč, K. *Povijest hrvatskog romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje, 1994.

10. Novak, V. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mladost, 1980.
11. Prosperov Novak, S. *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden Marketing, 2003.
12. Prosperov Novak, S. *Povijest hrvatske književnosti. Svezak II. (između Pešte, Beča i Beograda)*. Split: Marjan Tisak, 2004.
13. Šenoa, A. *Branka*. Zagreb: Mladost, 1981.
14. Šicel, M. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga II*. Zagreb: Naklada Lijevak, 2005.

Internetski izvori:

1. Bjelajac, P. Gospođa Sabina u *Prodor kapitalizma u romanima hrvatskim realizma*. Jat: časopis studenata kroatistike, 2015, str. 147-150. <https://hrcak.srce.hr/138586>
2. Durić, D. *Autoritet i obitelj u romanu „Posljednji Stipančići“ Vjenceslava Novaka*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, 2011. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=112128
3. Durić, D. *Grad i povratak potisnutoga. Prostor u romanu u registraturi Ante Kovačića*. Fluminensia: časopis za filološka istraživanja, 2009. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=67772

4. Durić, D. *Patrijarhat, rod i pripovijetke Dinka Šimunovića*. Croatica et Slavica Iadertina, 2012.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=145088
5. Erceg, S. i Tataj, D. *Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća*. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno humanističkih znanosti*, 2019. <https://hrcak.srce.hr/235677>
6. Frangeš, I. *Književnost hrvatskog realizma u europskom kontekstu*. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnosti i kulturu*, 1975.
<https://hrcak.srce.hr/211712>
7. Jakubec, D. *Odjeci društvene zbilje u obiteljskoj sferi. Posljednji Stipančići i hrvatsko kulturno-političko ozračje u 19. stoljeću*. *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, 2019.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=338112
8. Mesić, H. *Luci(ferov)jin strah: o slici Boga u Novakovu romanu posljednji Stipančići*. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 2020.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=357208
9. Meštrović, T. *Čudaci neukrotiva duha. Tipološka određenja književnih likova Kovačićevih pripovijesti*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2009.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=76578

10. Petrač, B. *Lik žene u hrvatskoj književnosti*. Bogoslovska smotra, 1990, <https://hrcak.srce.hr/37292>
11. Šego, J. *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*. Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, 2011. <https://hrcak.srce.hr/80429>
12. Župan D. „*Uzor djevojke*“: obrazovanje žena u Banskoj Hrvatskoj tijekom druge polovine 19. st. Časopis za suvremenu povijest, 2001. <https://hrcak.srce.hr/208501>